

gemaectt gemaectt worden, van goet
en gaaff wagenshot, sonder spint off
vuirigh holt, en in dito gestoelte be=
hoorlijke sitbancken alles tot conten=
temet van Haar Edele Mogen.

9

Dit werck sal in de Roese bestee=
det worden, en wie Annemer wordt,
sal voort na de bestedinge int werck
moeten treden soo dra hem angesijt=
wort, en 't selfde vaardig hebben
ten langsten tegens den 20 janneari
bij de Breucke 1698 van ider werck
soo het langer duert [?] ?]
t verbeuren en ider [?] ver
dubbelen

10

De Betalinge sal geschieden bij de
Hr Rentmr Emmen, soo dra den
Annemer sijn werck volgens besteck
vaardig heeft, en van haar Ed-Mog:
De Heeren besteders is opgenomen en
goetd gekeurt.

11

Op voorgaande Conditien is t
selfde angenomen bij Mr aldert
Meijer voor de somma van
vier hondert en seventigh gulden
en heeft tot borge gestelt vrieric
Mensens _____ Ten
waren oirconde sijn hijr van twee
gelijckluidende gemaakt en van de
Ed=Heeren besteders nevens Anne=
mer en borge geteekent, Dato
Groningen den 10 November 1697.

T v Eeck W Gruijs S Berchhuijs

Allert Meijer Frerick Mensens

Onder geschrevene gecommiteerden hebben het werck
in dit besteck vermeldt in oogenschijn genomen t
selfde wel gemackt bevonden, als mede volgende
order van genoemde gecommiteerden, geleverd vier
fistonnen, en een tweede bekledingse meerder als
het besteck vermeldt waar voor den aennemer heeft
bedongen een somma van twintigh gulden soo dat
ordenansi van betalinghe ter somma 490 gulden magh
genieten dato den 19 febreraari 1698

J v. Eeck W Gruijs A. els S Berchuijs

De H. Heeren Borgemesteren en Raedt or=
donneren de Stadtsrentemeester Emmen om
te betalen aen Mr Aldert Meijer de
summa vier hondert en negentig gl tot
voldaet van nevenstaende besteck
welke onder quit: overgebragt sijn
en voor uitgave sal werden gevalideert.
Gron. den 14 Martij 1698.

490.-.-

R: Clinge. W: van Bork T: Appiues

Ter ord: der H: Heeren voorsch:

Regist: lib. 6 fol 170. R: ten Winckel
secht:

Bovenstaende ord: is mij
van de Hr: Rentemr. betaelt

Allert Meijer
Fol 371 vers.

Bestek voor het raadsgestoelte, Groninger Archieven
1605-393.

De glas-in-loodramen van 1663 in de Nieuwe Kerk

Net als de twee oude parochiekerken in de stad Groningen scheen in de eerste anderhalve eeuw van haar bestaan het licht in vele kleuren over de kerkgangsters van de Nieuwe Kerk. De glas-in-loodramen die daar in 1663 werden aangebracht, deelden het lot van die in de 17^e en 18^e eeuw in de Martinikerk en de Der Aa-kerk: vrijwel niets is ervan overgebleven. Die twee eeuwen waren een relatieve bloeitijd van de glasschilderkunst in de stad. De oudste vermelding van glas in lood in de Groninger parochiekerken dateert van omstreeks 1590, een raam met namen en wapens van luitenant en hoofdmannen in de Der Aa-kerk.¹ In dezelfde kerk werden rond 1604 verschillende ramen aangebracht. Van deze oudste ramen kennen we de beschrijving uit aantekeningen van Aernout van Buchell rond 1620.² Eveneens uit de 17e eeuw dateert een drietal losse ruiten uit de jaren 1672-1688, thans in het Groninger Museum.³ In 1712, na de herbouw van de ten tweeden male ingestorte toren, werden nogmaals ramen aangebracht, met de namen en wapens van het stadsbestuur. Eén raam is daarvan in de collectie van het Groninger Museum beland, maar van de inhoud, het uiterlijk en de indeling van de overige ramen zijn we op de hoogte dankzij 19e-eeuwse tekeningen en beschrijvingen.⁴ In de Der Aa-kerk is van deze kleurenpracht niets meer te zien.

In de Martinikerk zijn nog de treurige resten van het raam met een zestal namen en wapens van officieren van het burgerregiment zichtbaar. Dit raam werd in 1667 vervaardigd, vermoedelijk om het belang van de stadsmilitie te benadrukken; in die jaren werden de Nederlanden herhaaldelijk door invallen van Bommen Berend geteisterd.⁵ Beter bewaard, dankzij een restauratie in 1923, is het raam van hetzelfde regiment dat in 1770 werd aangebracht.⁶ Om een indruk te krijgen van de kleurige vensters van de Groninger kerken in de 17^e en 18^e eeuw kan dit raam nog altijd goede diensten bewijzen. In 1923 is de traditie overigens nieuw leven ingeblazen door de vervaardiging van glas-in-loodramen met de wapens van toen nog levende, vanouds aanzienlijke geslachten van de stad.⁷

1 A. Pathuis, *Groninger gedenkwaardigheden* (Assen/Amsterdam 1977) (hierna: GDW), nr. 325.

2 GDW, nr. 1326-1330.

3 GDW, nr. 1331-1333.

4 R. Alma, 'Een glas-in-loodraam uit 1712 in de Der Aa-kerk', *Groninger kerken* 24 (2007), p. 86-90.

5 Dez., 'Het gilderaam van 1667 in het koor van de Martinikerk', *Groninger kerken* 15 (1998), p. 57-59.

6 Dez., 'Het gilderaam van 1770 in het koor van de Martinikerk', *Groninger kerken* 10 (1993), p. 5-13.

7 Dez., 'De wapens in de gebrandschilderde ramen in het koor van de Martinikerk', *Bulletin Vereniging van Vrienden van de Martinikerk* (1992), p. 15-16.

De Nieuwe Kerk

Ook de Nieuwe Kerk heeft direct na haar stichting deelgenomen aan deze traditie door alle acht vensters met gebrandschilderd glas te laten vullen.⁸ Zij onderscheidt zich dus daarin niet van de andere stadskerken. Op 25 juli 1663 besloot de stadsraad de beide ramen in de noordgevel te financieren. Voor f 435,- nam glazenmaker Jan Bushuis deze taak op zich. Deze glazen vertoonden het stadswapen in tweevoud en de twintig wapens van de stadsbestuurders. De ramen in de oostgevel werden ter beschikking van het gewest Stad en Lande gesteld. De vensters van de westgevel werden gevuld met de wapens van de drosten en ambtmannen over de stadsjurisdicties Oldambt, Westerwolde en Selwerd, waarvoor glazenmaker Willem Mannebeeck tekende. Voor f 418,- vervaardigde Jan Bruins de ramen met de wapens van de stadhouder Willem Frederik en het provinciaal bestuur. De ramen in de zuidgevel ten slotte werden door Geert Hecht voorzien van de wapens van de officieren van de beide regimenten van het gewest van Stad en Lande. De ramen van deze stadskerk werden dus gelijkelijk verdeeld tussen stad en provincie. Dat was niet iets nieuws, want ook de ramen van 1604 in de Der Aa-kerk waren voorzien van namen en wapens van gedeputeerden en andere ambtsdragers van gewestelijk niveau – zelfs het landschapsbestuur van Drenthe werd een raam gegund.

Tot nu toe passen de glas-in-loodramen van de Nieuwe Kerk nog volledig in het beeld dat we van de andere stadskerken kennen, voor wat betreft inhoud, ontstaan en hun uiteindelijke lot. Na ruim anderhalve eeuw werden de ramen tussen 1833 en 1849 door gewone glasramen vervangen en niets herinnert aan het gebrandschilderde zelfbewustzijn van de Groninger bestuurders uit de 17^e eeuw.

Uniek is echter de gedetailleerdheid waarmee we ingelicht zijn over de inhoud van deze ramen. We kennen, in tweevoud, een buitengewoon nauwkeurige beschrijving van de teksten uit de tweede helft van de 17^e eeuw alsmede ongedateerde latere tekeningen van alle wapens en helmtekens die zich op de ramen bevonden. De teksten en wapenbeschrijvingen zijn gepubliceerd door Pathuis,⁹ terwijl de tekeningen in zwart-wit afgebeeld zijn in het eerder aangehaalde boek van Westra.¹⁰

De beschrijvingen

Toch is er nog meer over deze bronnen te zeggen. De beschrijvingen van de teksten zijn opgenomen in een handschriftje met een aantal katernen met betrekking tot de Nieuwe Kerk, beide voorafgegaan door een schets van de raamindeling. De beschrijvingen zijn niet alleen gedetailleerd, maar wekken ook de indruk zeer nauwkeurig te zijn. Tekenend is dat er vrijwel geen afwijkingen tussen beide versies zijn, wat voor een afschrift in die tijd, toen er nog geen

8 E. Westra, *Kerk voor Jan Rap en zijn maat* (Groningen 1983), p. 25-29, waaraan de hierna volgende gegevens over de totstandkoming van de ramen grotendeels ontleend zijn.

9 GDW, nrs. 1790-1797 en wel naar de versie op fol. 25r-28v van Hs. in oct., inv.nr. 65.

10 Westra, *Kerk*, p. 26-27.

spellingsregels bestonden, opmerkelijk is. Een van de afwijkingen is dat in de eerste beschrijving, op folio 54r-58v, de namen van de glazenmakers wel door dezelfde schrijver, maar niet in dezelfde inkt zijn toegevoegd. Dat maakt het waarschijnlijk dat die optekening het ontwerp vóór de vervaardiging betreft. Daarmee is het een uniek document, omdat het ons een blik gunt in de keuken van de glazenmaker, waar we doorgaans enkel het resultaat kennen – zo dat al in origineel overgeleverd is. Naar de identiteit van de schrijver heb ik geen onderzoek gedaan, maar we moeten hem waarschijnlijk zoeken onder de kerkvoogden. Hij is lang in functie gebleven, want in hetzelfde handschrift bevinden zich ook afschriften uit de rekeningen van de kerkvoogdij van 1665 tot en met 1688 en dat was natuurlijk een bron die niet aan iedere geïnteresseerde ter beschikking werd gesteld.

De tweede beschrijving, op folio 24r-28v van hetzelfde afschrift, vangt aan met de titel 'Opstelling der ramen etc. welcke gevonden worden onder de wapenen staende in de glaesen van de Noorder Kercke in Groningen', waaruit duidelijk blijkt dat dat afschrift gemaakt is na de voltooiing. Het is echter zeer de vraag of de auteur daadwerkelijk de ramen opnieuw is gaan bekijken; ongetwijfeld heeft hij gewoon zijn eerdere beschrijving overgeschreven, waarbij nu de namen van de verantwoordelijke glazenmakers in de tekst werden opgenomen. Als afschrift heeft de tweede versie dus nauwelijks zelfstandige waarde.

De tekeningen

Van de latere tekeningen en hun ontstaan is minder bekend. We weten dat zij op 16 mei 1836, volgens een aantekening van de kerkvoogd en provinciaal archivaris mr. H.O. Feith, van de kerkvoogden van de Nieuwe Kerk ontvangen zijn en in het provinciaal archief zijn beland. Westra stelt dat zij in 1839 zijn gemaakt in opdracht van de kerkmeesters,¹¹ maar het is de vraag – nog afgezien van het jaartal – of dat zo is. Pathuis geeft geen datering van de tekeningen en meldt slechts dat ten tijde van het aftekenen de glazen zich reeds in minder goede staat bevonden.¹² Het is me niet duidelijk geworden waar hij zich op baseert, want de tekeningen zijn zowel gedetailleerd als volledig. Hij constateert verder dat de kleur blauw vaak ten onrechte vervangen is door rood, maar ik heb dat maar in twee gevallen waargenomen, bij het wapen Horenken en het helmtteken Huinga. In een aantal andere gevallen zijn de kleuren verschoten: het blauw wordt soms bruin of paars, terwijl het groen in een aantal gevallen blauw of beige gekleurd is. Het is niet aan te nemen dat dat lag aan de kleuren van de ramen, want die zijn doorgaans kleur-echt. Veeleer zal de lagere kwaliteit van de gebruikte inkt van de tekeningen aan het verschieten debet zijn geweest.

In het licht van de geschiedenis van de andere Groninger glas-in-loodramen is het haast niet voor te stellen dat de ramen van de Nieuwe Kerk nog in het begin van de 19^e eeuw zo ongeschonden bewaard waren gebleven, dat de wapens compleet te beschrijven waren. Als we de foto uit

11 Ibidem, p. 29.

12 GDW, p. 349.

1923 van het raam van 1770 in de Martinikerk gezien, dan blijkt hoezeer de tand des tijds zich in anderhalve eeuw tegoed doet aan het kwetsbare glas in lood.

Er is nog iets opmerkelijks aan de tekeningen en dat is de aanduiding van de verschillende ramen. Zij worden voorzien van namen als 'raadts glas', 'stadts glas' en 'amtmans glas', in een spelling die dan al lang niet meer gebezigd wordt. Het is niet aan te nemen dat die titels ontleend zijn aan de ramen zelf. Niet alleen is het ongebruikelijk om op de ramen zelf dergelijke aanduidingen aan te brengen, maar als dat al het geval was geweest, dan zouden die teksten ook in de nauwkeurige 17^e-eeuwse beschrijvingen gevonden moeten worden en dat is niet het geval. Opvallend is verder dat in die beschrijving ook consequent 'raadts(heer)' en 'stadt(swapen)' gespeld wordt, overigens naast het iets afwijkende 'amptman' met een extra p.

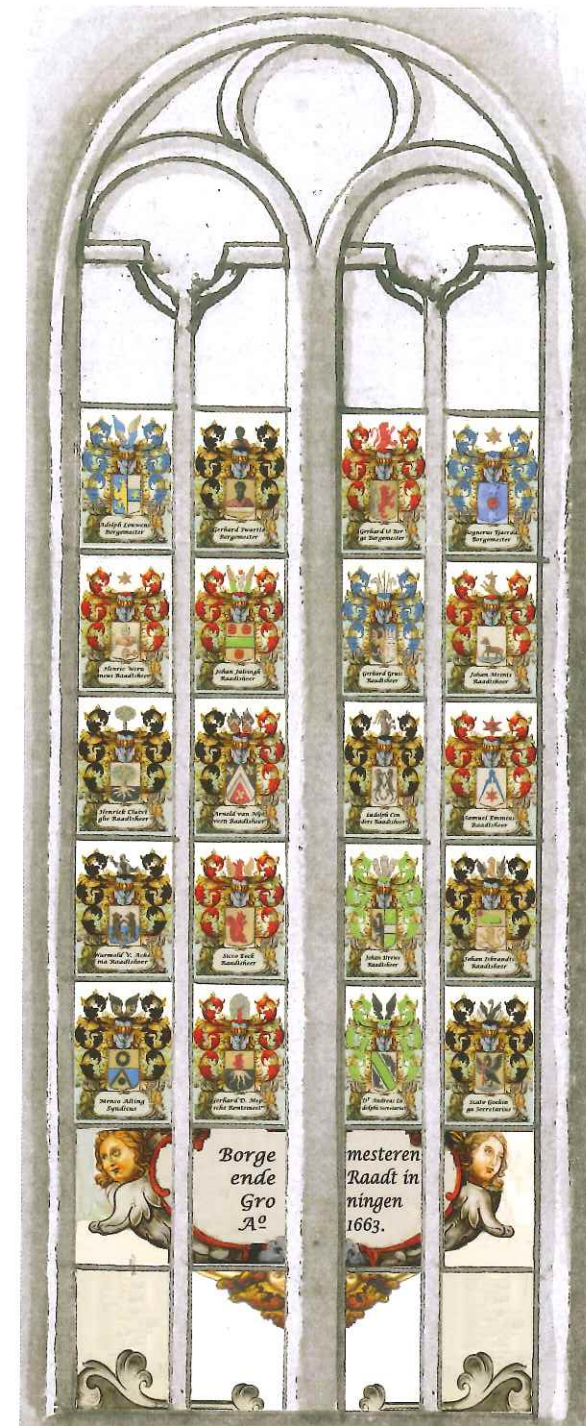
Al met al kom ik tot de conclusie dat de tekeningen niet in de 19^e eeuw naar de ramen zelf zijn gemaakt, maar naar een ouder voorbeeld, dat al uit het eind van de 17^e eeuw kan stammen. Sterker nog, de details zijn zo nauwkeurig – bijvoorbeeld met betrekking tot de verschillende versies van de wapens Gockinga, De Sighers en enige andere – dat ik vermoed dat zij teruggaan op de tekeningen die de glas-in-loodschilders ter beschikking zijn gesteld en als voorbeeld hebben gediend. Als dat het geval is, nemen zij plotseling aanzienlijk aan belang toe, omdat we in dat geval dicht bij de wens van de opdrachtgevers geraken, zonder dat daar de glas-in-loodschilder tussen zit. In de 17^e eeuw is de familieheraldiek nog altijd meer in ontwikkeling dan men zich realiseert, ten aanzien van helmtekens, positie van stukken en andere details, en bij de gebruikelijke beschrijvingen vervalt het zicht daarop.

Reconstructie en beschrijving

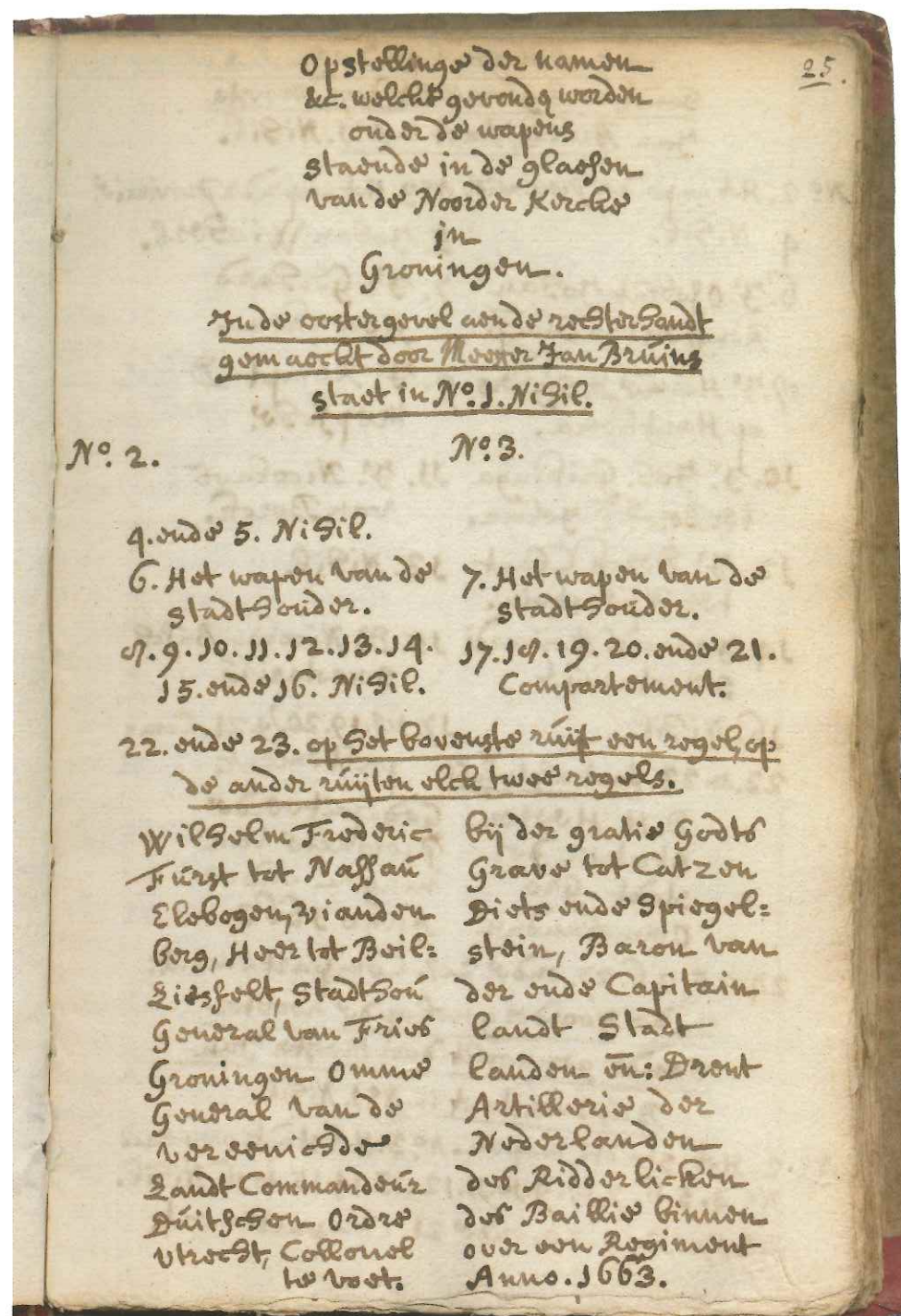
Dit is een van de redenen om de beschrijvingen nogmaals het licht te doen zien. Pathuis vermeldt niet in alle gevallen de afwijkende vormgeving van de wapens en daardoor is het moeilijk de praktijk van de 17^e-eeuwse heraldiek in kaart te brengen. Een andere reden is dat Pathuis zich vooral richtte op het vastleggen van namen en wapens, en niet op de vormgeving van de ramen. De gegevens over de indeling en positie van de individuele teksten en wapens zijn daarom door hem achterwege gelaten. De gegevens zijn echter zodanig compleet, dat men een reconstructie van de ramen zou kunnen maken die een indruk van het oorspronkelijke geeft. Als voorbeeld heb ik op basis van de beschrijvingen, de schets van een venster in het 17^e-eeuwse handschrift en de wapentekeningen een digitale reconstructie gemaakt van het 'raadts glas'. Het enige waar we niet over ingelicht zijn, zijn de kleuren van de dekkleden en het gebruik van verschillende ornamenten. Aan enige willekeurige andere glas-in-loodramen uit dezelfde periode en met enige fantasie ten aanzien van de dekkleden heb ik de overige details ingevuld, met als resultaat een indruk van hoe het raadsglas eruit gezien kan hebben, zonder enige artistieke pretentie, maar uitsluitend om door de wimpers te bekijken.

Beschrijving van de ramen

Hieronder wordt de beschrijving van de ramen gegeven, zoals die zich bevindt in Handschriften

Digitale reconstructie van het stadsglas met de namen en wapens van stadsbestuurders.

Beschrijving van de ramen in de Nieuwe Kerk, in het net uitgeschreven kort na de vervaardiging.

in octavo, inv.nr. 65, fol. 54r-58v (hieronder: HSO 65 II). Waar de tekst in de tweede versie van deze beschrijving op pagina 24r-28r van hetzelfde handschrift (hieronder: HSO 65 I) afwijkt, wordt dit aangegeven. In de beschrijvingen en teksten zijn nauwelijks verschillen aan te wijzen, zelfs de afgekorte letters (hieronder in cursief weergegeven) komen exact overeen. Waar in HSO 65 II sprake is van ornamenten, worden deze in HSO 65 I compartementen genoemd. Dit woord staat ook in potlood na de laatste beschrijving genoteerd; blijkbaar heeft de schrijver dit later geleerd en vond hij het een toepasselijker term voor ruiten die enkel ornamenten kennen. De wapenbeschrijvingen zijn ontleend aan de tekeningen in Register Feith 1664.24 (hieronder RF 1664.24) en bij de beschrijvingen ingevoegd. Afwijkende aanduidingen van familienamen en de 'namen' van de glazen zijn ook aangegeven.

In de Zuyder gevel op de rechter handt

(met andere inkt toegevoegd: Geert Hecht.)

In RF 1664.24 wordt dit glas aangeduid als '1. Officiers Glas'.

N^o.

1. Nihil.
2. Eppo Gockin/ga Collonel.

Wapen: In goud op een liggende groene boomstam een omgewende staande zwarte adelaar met opgeheven vlucht, steunend met de snavel de bovenkant van een eveneens op die boomstam staande zilveren voetboog met rode schacht, houdend de linkerpoot aan de trekker. Helmtaken: drie en drie stokken, afwisselend van goud en zwart, de eerste groep schuinrechts en de tweede groep schuinlinks, waartussen een uitkomende zwarte adelaar.

3. Eppo Gockin/ga Collonel.

Wapen: In goud op een liggende groene boomstam een staande zwarte adelaar met opgeheven vlucht, steunend met de snavel de bovenkant van een eveneens op die boomstam staande zilveren voetboog met rode schacht, houdend de rechterpoot aan de trekker. Helmtaken: drie en drie stokken, afwisselend van goud en zwart, de eerste groep schuinrechts en de tweede groep schuinlinks, waartussen een uitkomende omgewende zwarte adelaar.

4. Nihil.

5. Nihil.

6. Wigb. Broerse/ma Lieut. Collon.

Wapen: In goud een zwarte dubbele adelaar, verge-

zeld tussen de koppen van een zilveren ster. Helmteken: een uitkomende zwarte dubbele adelaar.

7. Henr. van der Wen/ge Serg. Major.

Wapen: In zilver een ronde zwarte geopende toren en een kegelvormig dak, waarop een kruis. Helmteken: een zwarte vlucht, waartussen een ronde zwarte geopende toren met een kegelvormig dak, waarop een kruis. Onderschrift: WENGA.

8. Nihil.

9. Tiddo Huninga/ Capitain.

Wapen: In blauw een omgewende zilveren leeuw. Helmteken: een uitkomende omgewende zilveren leeuw.

10. Rudolph de Si/ghers Capitain.

Wapen: In goud op een liggende groene boomstam een omgewende staande zwarte adelaar met opgeheven vlucht, steunend met de snavel de bovenkant van een eveneens op die boomstam staande zilveren voetboog met rode schacht, houdend de rechterpoot aan de trekker. Helmteken: drie en drie stokken, afwisselend van zwart en goud, de eerste groep schuinrechts en de tweede groep schuinlinks, waartussen een uitkomende omgewende zwarte adelaar. Onderschrift: GOCKINGA (sic).

N.B. Opmerkelijk genoeg voert hij hier een variant van het wapen Gockinga en niet het, sterk daarop gelijkende, wapen De Sighers, dat zijn volle neef, de gedeputeerde Harmen de Sighers voert. In dat kader is het ook opmerkelijk dat RF 1664.24 bij het wapen de naam Gockinga geeft.

11. Derck Alberda/ Capitain.

Wapen: In blauw drie gouden leliën, vergezeld in het schildhart van een gouden ster. Helmteken: een gouden lelie.

12. Arnout Huin/ga Capitain.

Wapen: Gevierendeeld van goud en blauw. Helmteken: een uitkomende omgewende adelaar, gevierendeeld van goud en rood.

N.B. Het rood is foutief voor blauw.

13. Eger Tammin/ga Capitain.

Wapen: Gedeeld: I effen rood; II in goud een blauwe dwarsbalk. Helmteken: een uitkomende omgewende rode reiger met opgeheven gouden vlucht, de linkervleugel beladen met een gouden dwarsbalk en de rechtervleugel beladen met een blauwe dwarsbalk.

N.B. De blauwe dwarsbalk op de rechtervleugel van het helmteken is als bruin weergegeven, vermoedelijk door verkleuring.

14. Albert Aicke/ma Capitain.

Wapen: In goud het borstbeeld van een moriaan met kleding en wrong van zilver, vergezeld van drie zilveren rozen. Helmteken: een uitkomend borstbeeld van een moriaan met kleding en wrong van zilver. Onderschrift: AIKEMA.

15. Henrich Loose/caet Capitain.

Wapen: In blauw een golvende gouden dwarsbalk, en over alles heen een omgewende zilveren wassenaar. Helmteken: twee gouden hellebaarden met zilveren punt, bijl en haak, schuinkruislings, met de bijlen naar buiten gericht. Onderschrift: LOSEKAET.

16. Herm. Mannin/ga Capitain.

Wapen: Gedeeld van groen en zwart en over alles heen een zilveren leeuw. Helmteken: een gouden arend, staand voor een waaier van zeven lansen, waaraan vaantjes, van goud, groen, zilver en zwart aan de rechterzijde en groen, zilver en zwart aan de linkerzijde.

17. 18. 19. 20. 21. ornamenten.

22. en 23. Collonel/ overste Lieu/tenant Serge/ant Major, met/ de respective/ Capitainen van/ een Regiment/ te voet wegens/ dese Provincie/ van Stadt/ Groningen/ ende Omme/landen Anno/ Domini. M.D.C.LXIII.

24. 25. 26. 27. ende 28. ornamenten.

In de Zuyder gevel op de Linckerhandt

In HSO 65 II wordt geen naam van de glazenmaker genoemd. HSO 65 II meldt echter 'oock gemaect door Geert Hecht'. In RF 1664.24 wordt dit glas aangeduid als '2. Officiers Glas'.

Nº.

1. Nihil.

2. Andolph Clant/ Collonel.

Wapen: In goud een groene linkerschuinbalk, beladen met drie zilveren vissen rechtop. Helmteken: een uitkomende omgewende gouden draak met opgeheven vlucht, elke vleugel beladen met een groene dwarsbalk, overladen met drie zilveren vissen.

3. Andolph Clant/ Collonel.

Wapen: In goud een groene rechterschuinbalk, beladen met drie zilveren vissen rechtop. Helmteken: een uitkomende gouden draak met opgeheven vlucht, elke vleugel beladen met een groene dwarsbalk, overladen met drie zilveren vissen.

4. & 5. Nihil.

6. Swier Tammin/ga Lieut. Collon.

Wapen: Gedeeld: I effen rood; II in goud een blauwe dwarsbalk. Helmteken: een uitkomende omgewende rode reiger met opgeheven vlucht, de rechtervleugel beladen met een gouden dwarsbalk, de linkervleugel beladen met een blauwe dwarsbalk.

N.B. Het blauw is als bruin afgebeeld, vermoedelijk verkleurd.

7. Jan Gruis/ Serg. Major.

Wapen: Gedeeld: I in zwart een gouden halve adelaar, uitgaand van de deellijn; II in blauw op een groen terras een zilveren poortgebouw. uitgaand van de deellijn, op het poortgebouw drie torens, elke spits bestoken met een naar links wapperende gouden vlag. Helmteken: twee trompen, afwisselend doorsneden van zilver en blauw en van blauw

en zilver, waartussen drie gouden ruitervantjes, het rechter vaantje naar rechts en de twee linker vaantjes naar links gericht.

N.B. Het blauw en groen is in twee tinten bruin afgebeeld, vermoedelijk verkleurd.

8. Nihil.

9. Reint Alberda/ Capitain.

Wapen: In blauw drie gouden leliën, vergezeld in het schildhart van een gouden ster. Helmteken: een gouden lelie.

N.B. Het blauw is als bruin afgebeeld, vermoedelijk verkleurd.

10. Gerh. Schay/ Capitain.

Wapen: Gedeeld: I in goud een zwarte dwarsbalk; II

in goud een zwarte adelaar. Helmteken: een uitkomende zwarte adelaar. Onderschrift: SCHAL.

11. Arnold L. Goc/kinga Capitain.

Wapen: In goud op een liggende groene boomstam een staande zwarte adelaar met opgeheven vlucht, rechts vergezeld van een eveneens op die boomstam staande zilveren voetboog met rode schacht, houdend de rechterpoot aan de trekker. Helmteken: vier en drie stokken, de eerste groep schuinrechts afwisselend van goud en zwart, en de tweede groep schuinlinks afwisselend van zwart en goud, waartussen een uitkomende zwarte adelaar.

12. Haro Casp. Ba/ron van Kniph. Capit.

Wapen en twee helmtekens: Gevierendeeld: I en IV In goud een zwarte leeuw, in het vierde kwartier omgewend; II en III In zilver een zilveragehalsbande staande zwarte draak met twee vogelpoten en met opgeheven vleermuisvlucht, in het tweede kwartier omgewend. Hartschild: Gedeeld van zilver en zwart en over alles heen een zilveren leeuw. Helmtekens: Rechts: een gouden vlucht, waartussen een uitkomende omgewende zwarte leeuw. Links: een uitkomende zilveragehalsbande staande zwarte draak en met opgeheven vleermuisvlucht. Onderschrift: KNIPHUISEN.

13. Tjaert Eeck/ Capitain.

Wapen: In goud een omgewende zittende rode eekhoorn met opgeheven voorpoten. Helmteken: een gouden vlucht, waartussen een omgewende zittende rode eekhoorn met opgeheven voorpoten.

14. Herman Gruis/ Capitain.

Wapen: Gedeeld: I in zwart een gouden halve adelaar, uitgaand van de deellijn; II in blauw op een groen terras een zilveren poortgebouw, uitgaand van de deellijn, op het poortgebouw drie torens, elke spits bestoken met een naar links wapperende gouden vlag. Helmteken: twee trompen, afwisselend doorsneden van zilver en blauw en van blauw en zilver, waartussen drie gouden vaantjes, het rechter

vaantje naar rechts en de twee linker vaantjes naar links gericht.

N.B. Het blauw en groen is in twee tinten bruin afgebeeld, vermoedelijk verkleurd.

15. Eilco Wichrin/ge Capitain.

Wapen: In zwart drie halve gouden leliën, uitgaand van de zijanten en van de bovenkant. Helmteken: een omgewende zwarte gesloten vlucht, waartussen een gouden lelie. Onderschrift: ALDRINGA (sic).

16. Joh. Manninga/ Capitain.

Wapen: Gedeeld van groen en zwart en over alles heen een zilveren leeuw. Helmteken: een gouden arend, staand voor een waaier van zeven lansen, waaraan vaantjes, van goud, groen, zilver en zwart aan de rechterzijde en groen, zilver en zwart aan de linkerzijde.

N.B. Het groene veld is als lichtbruin afgebeeld, vermoedelijk verkleurd. De groene vaantjes zijn wel (licht)groen gekleurd.

17. 18. 19. 20. 21. ornamenten.

22. en 23. Collonel/ overste Lieu-/tenant Serge/ant Major met/ de respective/ Capitainen van/ een Regiment/ te voet wegens/ dese Provincie/ van Stadt/ Groningen/ ende Omme-/Landen Anno/ Domini M.D.C.LXIII.

24. 25. 26. 27. ende 28. ornamenten.

In de Noorder gevel op de Rechter handt

(met andere inkt toegevoegd: Jan Bushuis)

In RF 1664.24 wordt dit glas aangeduid als 'stadts glas'.

1. Nihil.

2. het stadts Wapen.

3. het stadts Wapen.

Wapen, in tweevoud: In goud een dubbele zwarte adelaar, de borst beladen met een zilveren schild, overladen met een groene dwarsbalk.

N.B. De groene dwarsbalken zijn afgebeeld, vermoed-

delijk door verkleuring, als bruin.

4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. ende 16. Nihil.

17. 18. 19. 20. ende 21. ornamenten.

22. ende 23. Sta/dt/ Gro/ningen/ A°. 1663.

24. 25. 26. 27. ende 28. Ornamenten.

In de Noorder Gevel op de Linckerhandt

In HSO 65 II wordt geen naam van de glazenmaker genoemd. HSO 65 II meldt echter 'oock gemaect door Meester Jan Bushuis'. In RF 1664.24 wordt dit glas aangeduid als 'raadts glas'.

N°.

1. Adolph Louwens/ Borgemester.

Wapen: Gedeeld: I in blauw een halve gouden adelaar, uitgaand van de deellijn; II in zilver een blauwe dwarsbalk, beladen met een omgekeerde gouden vijfpuntige ster. Helmteken: een vlucht, de rechtervleugel doorsneden van blauw en zilver, de linker- vleugel doorsneden van zilver en blauw.

2. Gerhard Swartte/ Borgemester

Wapen: In goud een verlaagde en versmalde zilveren dwarsbalk, waarboven een in rood geklede uitkomende moriaan zonder armen en het hoofd iets naar rechts gewend. Helmteken: een in rood geklede uitkomende moriaan zonder armen en het hoofd iets naar rechts gewend. Onderschrift: SWARTE

3. Gerhard Ten Berge/ Borgemester.

Wapen: In goud in de rechterflank een groene rotswand en een uit deze rotswand uitkomende omgewende rode leeuw. Helmteken: een uitkomende omgewende rode leeuw.

4. Regnerus Tjaerda/ Borgemester

Wapen: In blauw een zilveren ster, een rode roos en een zilveren ster onder elkaar. Helmteken: een zilveren ster. Onderschrift: TJAARDA.

5. Henric Weru/meus Raadtsheer

Wapen: In zilver twee van de schildranden uitgaande wolken, verbonden door twee uit die wolken komende in elkaar sluitende en met manchetten beklede handen, waaruit oprijzend een groen takje met vijf bladeren, de handen van onderen vergezeld van een met goud beslagen blauwe aardbol met het gouden kruis aan de linkerzijde. Helmteken: een gouden ster.

6. Johan Julssingh/ Raadtsheer.

Wapen: In goud een groene dwarsbalk, vergezeld van drie rode rozen. Helmteken: een van goud en groen doorsneden vlucht, waartussen een rode roos op een gebladerde groene stengel. Onderschrift: JUISING.

7. Gerhard Gruis/ Raadtsheer.

Wapen: Gedeeld: I in zwart een halve gouden adelaar, uitgaand van de deellijn; II in blauw op een groen terras een zilveren poortgebouw. uitgaand van de deellijn, op het poortgebouw drie torens, elke spits bestoken met een naar links wapperende gouden vlag. Helmteken: twee trompen, afwisselend doorsneden van zilver en blauw en van blauw en zilver, waartussen drie gouden ruitervantjes, de twee rechter vantjes naar rechts en het linker vantje naar links gericht.

N.B. Het blauw en groen is in twee tinten bruin afgebeeld, vermoedelijk verkleurd.

8. Johan Meints/ Raadtsheer

Wapen: In zilver op een groen terras een gaande goudgehaltsbande bruine hond met de staart tussen de achterpoten. Helmteken: een uitkomende goudgehaltsbande bruine hond. Onderschrift: MEINES

9. Herick Cluvin/ghe Raadtsheer.

Wapen: In zilver een zwarte schildvoet en een uitgerukte boom met gouden vruchten, op het zilver van groen en op het zwart van zilver. Helmteken: een uitkomende groene boom met gouden vruchten. Onderschrift: CLUVINK.

N.B. De schildvoet is dusdanig hoog dat het schild ook als verlaagd doorsneden opgevat kan worden. De spelling 'Herick' is ongetwijfeld een vergissing.

10. Arnold van Nye/veen Raadtsheer.

Wapen: Kepersgewijs doorsneden van zwart en rood en over de snijlijn een zilveren keper, vergezeld van drie gouden schuinkruisen. Helmteken: een omgewende gesloten vlucht, elke vleugel kepersgewijs doorsneden van zwart en rood en over de snijlijn een zilveren keper, vergezeld van drie gouden schuinkruisen. Onderschrift: NIEVEEN.

11. Ludolph Con/ders Raadtsheer.

Wapen: In zilver twee tegen elkaar klimmende zwarte bokken met lange achterover hangende gouden hoorns. Helmteken: een uitkomende omgewende

zwarte bok met lange achterover hangende gouden hoorns. Onderschrift: COENDERS.

12. Samuel Emmius/ Raadtsheer.

Wapen: In zilver een geopende blauwe steekpasser, vergezeld tussen de punten van een rode ster. Helmteken: een rode ster. NB Het blauw is als grijs weergegeven, vermoedelijk niet door verkleuring.

13. Warmold V. Acke/ma Raadtsheer.

Wapen: Doorsneden van zilver en blauw en over alles heen twee tegenelkaar zittende bruine beren. Helmteken: een uitkomende zwarte moriaan met uitgespreide armen en met een zilveren wrong en een zilveren over de schouders afhangende doek.

14. Sicco Eeck/ Raadtsheer.

Wapen: In goud een omgewende zittende rode eekhoorn met opgeheven voorpoten. Helmteken: een gouden vlucht, waartussen een omgewende zittende rode eekhoorn met opgeheven voorpoten.

15. Johan DRews/ Raadtsheer.

Wapen: Gedeeld: I in zwart een halve gouden adelaar, uitgaand van de deellijn; II in groen een zilveren dwarsbalk. Helmteken: drie zilveren struisveren.

N.B. De hoofdletter R in 'DRews' is vermoedelijk een vergissing. Het groen is als blauw afgebeeld, vermoedelijk verkleurd.

16. Johan Isbrandts/ Raadtsheer.

Wapen: Doorsneden: A. in goud een groene afgehakte liggende boomtak, waaruit aan de rechterbovenzijde een naar rechts gebogen bladerloze groene tak met een rode roos; B. in zilver een uit de schildrand komende halve gouden leeuw. Helmteken: een zwarte vlucht, waartussen een uitkomende gouden leeuw. Onderschrift: ISEBRANTS.

17. Menso Alting/ Syndicus.

Wapen: Doorsneden: A. in goud een zwarte ring; B. een versmalde zwarte de snijlijn rakende keper, de velden boven de keper blauw, het veld onder de keper goud, beladen met een zwarte bol. Helmteken: een zwarte vlucht, elke vleugel beladen met een gouden

dwarsbalk, waarop een zwarte ring.

18. Gerhard D. Mep/sche Rentemest'.

Wapen: Doorsneden van goud en zwart en over alles heen een uitgerukte boomtronk met vijf wortels, van rood op het goud en van zilver op het zwart. Helmtken: een natuurlijke pauwenstaart waarvoor een uitkomende rode boomtronk.

19. D'. Andreas Lu/dolphi Secretarius.

Wapen: In zilver een groene rechterschuimbalk, begeleid van twee zwarte vleugels. Helmtken: een zwarte vlucht.

N.B. Het groen is als blauw afgebeeld, vermoedelijk verkleurd.

20. Scato Gockin/ga Secretarius.

Wapen: In goud op een liggende groene boomstam een staande zwarte adelaar met opgeheven vlucht, steunend met de snavel de bovenkant van een eveneens op die boomstam staande zilveren voetboog met rode schacht, houdend een poot aan de trekker. Helmtken: drie en drie stokken, afwisselend van goud en zwart, de eerste groep schuinrechts en de tweede groep schuinlinks, waartussen een uitkomende zwarte adelaar.

N.B. Het groen is als blauw afgebeeld, vermoedelijk verkleurd.

21. Ornamenta.

22. en 23. Borge/mesteren/ende/Raadt in/Gro/ningen./ A°. 1663.

24. 25. 26. 27. ende 28. Ornamenten.

In de Oostergevel aan de rechterhandt

(met andere inkt: Jan Bruins)

In RF 1664.24 wordt dit glas aangeduid als 'prinsen glas'.

N°.

1. Nihil.

2. Een keurvorstelijke mutze

3. Een keurvorstelijk mutze

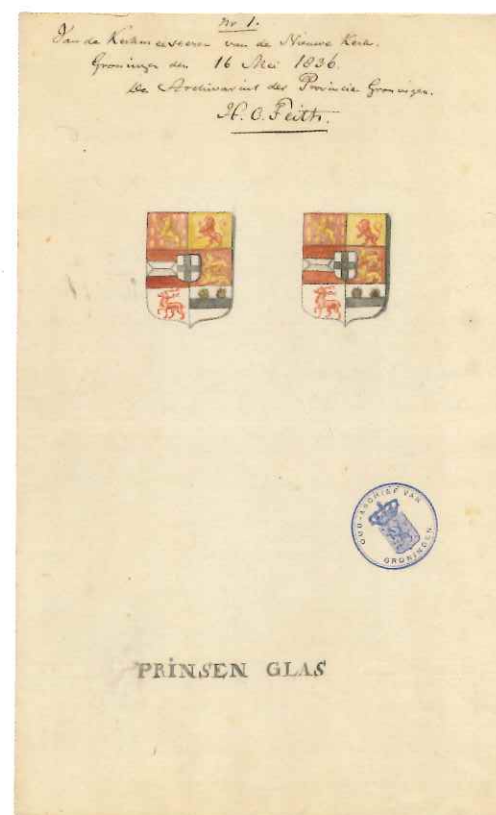
4. ende 5. Nihil.

6. Het wapen van de stadhouder.

7. Het wapen van de stadhouder.

Wapens, in tweevoud: Gedeeld en tweemaal doorsneden: I in een met op de kortste kant staande gouden blokken bezaaid rood veld een gouden leeuw [Nassau]; II in goud een rode leeuw [Katzenelnbogen]; III in rood een zilveren dwarsbalk [Vianden]; IV in rood twee gaande gouden leeuwen onder elkaar [Dietz]; V in zilver een gaand rood hert met gewei [Spiegelberg]; VI in zilver een zwarte dwarsbalk met twee daaruit oprijzende groene pollen riet [Liesveld]. Hartschild op de deellijn tussen de velden III en IV: in zilver een zwart kruis [Duitse Orde].

8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. ende 16. Nihil.

17. 18. 19. 20. ende 21. Ornamenten

22. end. 23. op het bovenste ruijt een regel op de ander ruijden elck twee regels.

Wilhelm Frederic/ bij der gratie Godts/ Furst tot Nassau/ Grave tot Catzen/ Elebogen, Vianden/ Diets ende Spiegel-/berg, Heer tot Beil-/stein, Baron van/ Liesfelt, Stadthou/der ende Capitain/ General van Fries/ landt Stadt/ Groningen Omme/landen ende. Drent/ General van de/ Artillerie der/ Vereenichde/ Nederlanden/ Landt Commandeur/ des Ridderlicken/ Duitschen ordre/ des Baillie binnen/ Utrecht Collonel/ over een Regiment/ te voet./ Anno. 1663.

N°. 25. 26. 27. ende 28. Ornamenten

In de Oostergevel aan de linckerhandt

In HSO 65 II wordt geen naam van de glazenmaker genoemd. HSO 65 II meldt echter 'oock gemaect door Meester Jan Bruins'. In RF 1664.24 wordt dit glas aangeduid als 'gedeputeerde Glas'.

N°.

1. Nihil.

2. Het wapen van de Provincie.

3. Het wapen van de Provincie.

Wapen, in tweevoud, maar niet aanwezig op de tekeningen. Denkelijk: Gevierendeeld: I en IV In goud een dubbele zwarte adelaar, de borst beladen met een zilveren schild, overladen met een groene dwarsbalk; II en III In zilver drie blauwe linkerschuimbalken, vergezeld van elf rode harten schuinrechts, I en 4 en 4 en 2.

4. nihil.

5. Johan Wichers.

Wapen: In blauw drie gouden oranjeappels, ieder op een groen takje met twee bladeren. Helmtken: een uitkomende omgewende gouden paardenkop.

6. J. Osebrant Johan/ Renghers van Slochteren.

Wapen: In blauw een gouden dwarsbalk, vergezeld van drie gouden rozen. Helmtken: een blauwe vlucht, elke vleugel beladen met een gouden dwarsbalk.

7. Jr. Gerhard/ Horenken.

Wapen: In blauw drie naar rechts omgekrulde gouden ramshoorns. Helmtken: twee naar rechts omgekrulde gouden ramshoorns naast elkaar.

8. J. Harmen D. Sighers/ op Hantkema

Wapen: In goud een staande zwarte adelaar met opgeheven vlucht, steunend met de snavel op het bovengeind van een staande rode voetboog. Helmtken: een voor een waaier van vier struisveren, respectievelijk goud, rood, rood en zilver, uitkomende zwarte adelaar met opgeheven vlucht.

9. J. Rempt D/ Mepsche.

Wapen: Doorsneden van goud en zwart en over alles heen een uitgerukte boomtronk met vijf wortels, van rood op het goud en van zilver op het zwart. Helmtken: een natuurlijke pauwestaart waarvoor een uitkomende rode boomtronk.

10. J. Joh. Gaikinga/ ter Borch Ende Jelma.

Wapen: In goud een omgewende roodgetongde zwarte leeuw, klimmend tegen een staande zilveren arend met rode poten en rode snavel, met een opgeheven rechterpoot. Helmtken: een uitkomende roodgetongde zwarte leeuw. Onderschrift: GEIKINGA.

11. J. Nicolaes/ van Borck.

Wapen: Rechtesgeschuind van blauw en goud en over alles heen een omgewende afgerukte zilveren reigerkop, de hals achtvormig geknoot. Helmtken: een blauwe vlucht.

12. J. Derck Clant/ ter Nyenstein.

Wapen: In goud een groene rechterschuimbalk, beladen met drie zilveren vissen rechttop. Helmtken: een uitkomende gouden draak met opgeheven vlucht, elke vleugel beladen met een groene dwarsbalk, overladen met drie zilveren vissen.

nr 2.

WICKERS

RENGERS

HORENKEN

SIGHERS

MEPSCHE

GEIKINGA

VAN BORCK

CLANT

MEINARDI

BUSCH

GEDEPUTEERDE GLAS

Van Kerkmeeesters van de Nieuwe Kerk.
Groningen den 16 Mei 1836.
De Archivaar der Provincie Groningen.
H. O. Feith.

13. Nihil.

14. Joannes Meynardi/ Secretarius

Wapen: In blauw een zilveren dwarsbalk, vergezeld van boven van drie gouden sterren naast elkaar, de dwarsbalk vergezeld van onderen van een omgewende zilveren draak met opgeheven vlucht. Helmteken: een vlucht, waartussen een zwarte bol, de rechtervleugel zilver, de linkervleugel doorsneden van goud en zilver. Onderschrift: MEINARDI.

15. D^r. Nicolaus Busch/ Secretarius.

Wapen: In zilver een staande bruine goudgesnavelde roofvogel met een gouden lint om de hals. Helmteken: een staande bruine goudgesnavelde roofvogel met een gouden lint om de hals.

16. Nihil.

17. 18. 19. 20. ende 21. Ornamenten.

op N°. 22. ende 23. staet als volgt.

D. H. Heeren/ Gedeputeerde/ Staten der/ Provincie van/ Stadt Groningen ende/ ommelanden/ Anno 1663.

24. 25. 26. 27. ende 28. Ornamenten.

In de Westergevel aan de rechterhandt

(met andere inkt: Jan Wijbrandts.)

In RF 1664.24 wordt dit glas aangeduid als 'drosten glas'.

1. Nihil.

2. het stadts wapen

3. het stadts wapen

Wapens, in tweevoud, maar niet aanwezig op de tekeningen. Denkelijk: In goud een dubbele zwarte adelaar, de borst beladen met een zilveren schild, overladen met een groene dwarsbalk.

4. en vijf nihil.

6. een wapen van Drost Alberti.

Wapen: Doorsneden: A. in rood een uitkomende omgewende gouden leeuw; B. in zwart drie gouden sterren, rechtsboven achtpuntig, de beide overige

nr 5.
Van den Kerkmeeesters van de Nieuwe Kerk.
Groningen den 16 Mei 1836.
De Archivaar der Provincie Groningen.
H. O. Feith.

ALBERTI, VERRUCI,

DROSTEN GLAS

zespuntig. Helmteken: een rode vlucht, waartussen een gouden achtpuntige ster.

7. het wapen van Verrucius.

Wapen: In rood drie gouden gesloten bloemknoppen op groene stengels met elk twee groene bladeren. Helmteken: een rode vlucht, waartussen een gouden bloemknop op een groene stengel met twee groene bladeren.

8. en 9. nihil.

10. twee regels op een ruyt.

Daniel Alberti wegen/ D. Ed. Mo. H. Heeren/ Borge-mesteren ende/ Raadt in Groningen/ Drost der Beiden/ Oldampten.

11. oock twee regels op een ruyt.

Jan Verruci wegen D./ Ed. Mo. H. Heeren/ Borgemesteren ende/ Raadt in Groningen/ Drost der Heerlicheijt/ van Wedde, Westerwol-/dinge lant, Belling/ wolde ende Bleyham/ met diens omleggen-/de Forten

12. 13. 14. 15. 16. nihil.

17. 18. 19. 20. ende 21. ornamenten.

22. ende 23. wegen D./ H. Heeren/ Borgemesteren/ en Raadt in/ Groningen res/pective Dros-/ten van Beyde/ Oldampten./ Ende D' Heerlic/heyte van Wedde/ Westerwoldinge/ lant, Belling/wolde ende Bley/ham. Anno. 1663.

Nº. 24. 25. 26. 27. ende 28. Ornamenten.

In de Westergevel aen de lincker-handt

(met andere inkt: Willem Mannebeeck.)

In RF 1664.24 wordt dit glas aangeduid als 'amtmans Glas'.

1. Nihil.

2. het stadts wapen.

3. het stadts wapen.

Wapens, in tweevoud, maar niet aanwezig op de tekeningen. Denkelijk: In goud een dubbele zwarte adelaar, de borst beladen met een zilveren schild, overladen met een groene dwarsbalk.

4. en 5. nihil.

6. het wapen van Horenken.

Wapen: In rood drie naar rechts omgekrulde gouden ramshoorns. Helmteken: twee naar achteren omgekrulde gouden ramshoorns naast elkaar.

N.B. Het veld is rood in plaats van het normale blauw, in dit geval niet door verkleuring.

7. het wapen van Themmen.

Wapen: In zilver een omgewende rode leeuw. vergezeld van twee rode rozen, in elke bovenhoek één. Helmteken: een uitkomende rode leeuw. Onderschrift: TEMMEN.

8. en 9. Nihil.

10. op yder ruyt twee regels

Egbert Horenken/ wegen D. Ed. Mog./ H. Heeren Borge-/mesteren ende/ Raadt Amptman/ des Gerichts van/ Selwert en Richter/ in Sappemeer.

11. oock twee regels op yder ruyt.

Phœbus Themmen/ wegen D. Ed. Mog./ H. Heeren Borge-/mesteren ende/ Raadt in Gronin-/gen Amptman des Cley Oldampts.

12. 13. 14. 15. ende 16. nihil.

17. 18. 19. 20. ende 21. ornamenten.

22. ende 23. Wegen D' H./ Heeren/ Borgemest/eren ende/ Raadt Res-/pective/ Amptmanne/n des Ge-/richts van/ Selwert en/ Sappemeer/ ende des/ Cley Oldam/ pts A°. 1663.

24. 25. 26. 27. 28. ornamenten.

Finis.

Nomen Domini invocabo Avondmaalsgerei en doopvont van de Nieuwe Kerk

Het calvinistische avondmaal

De viering van het avondmaal wordt in de bijbel uitdrukkelijk geboden: "In de nacht waarin de Heer Jezus werd uitgeleverd nam hij een brood, sprak het dankgebed uit, brak het brood en zei: 'Dit is mijn lichaam voor jullie. Doe dit, telkens opnieuw, om mij te gedenken.' Zo nam hij na de maaltijd ook de beker, en hij zei: 'Deze beker is het nieuwe verbond dat door mijn bloed gesloten wordt. Doe dit, telkens als jullie hieruit drinken, om mij te gedenken.' Dus altijd wanneer u dit brood eet en uit de beker drinkt, verkondigt u de dood van de Heer, totdat hij komt."¹ Paulus vervolgt in zijn brief aan de Korintiërs: "Daarom maakt iemand die op onwaardige wijze van het brood eet en uit de beker van de Heer drinkt, zich schuldig tegenover het lichaam en het bloed van de Heer. Laat daarom iedereen zichzelf eerst toetsen voordat hij van het brood eet en uit de beker drinkt, want wie eet en drinkt maar niet beseft dat het om het lichaam van de Heer gaat, roept zijn veroordeling af over zichzelf."² Met deze woorden moesten de calvinisten, uitgaande van de schrift, het avondmaal inrichten. Alle traditie en bovenal verering van brood en wijn die de kerk van Rome in de loop der eeuwen had verworven, werd verworpen. Het avondmaal moest een sobere maaltijd zijn. Gewoon stroken witte brood op een gewoon tinnen bord en voor ieder wijn uit eenvoudige tinnen bekens en borden. Dit vaatwerk behoefde niet geheiligd te worden. Het rondgaan van de beker was destijds de gebruikelijk wijze van drinken aan tafel bij elke officiële maaltijd. Vergelijkbare bekens werden gebruikt door gilden, stadsbesturen of gewoon bij de maaltijd thuis. Gewoon witte brood was overigens wel een feestelijke traktatie. Dit alles op een proper met wit linnen gedekte tafel. Toegelaten tot dit avondmaal waren de lidmaten van de kerk. Zij die door het afleggen van hun geloofsbelijdenis tot de kerkgemeenschap gerekend werden. Voorafgaand aan het avondmaal vroegen de lidmaten zichzelf af of ze zo leefden dat zij het avondmaal wel waardig waren.

De beschrijvingen van het calvinistische avondmaal uit Oost-Friesland, de omgeving van Emden, laten dat duidelijk zien. Aanvankelijk was er geen sprake van avondmaalszilver: veel te uitbundig! Er werd gebruik gemaakt van tinnen bekens en borden. Maar later in de 16e eeuw kwamen er her en der wel eenvoudige zilveren bekens in gebruik. Het Oost-Friese avondmaal

¹ 1 Korintiërs 11: 23-26, zie ook Lukas 22: 19.

² 1 Korintiërs 11: 27-29.

*Jan Kerkmeesteren van de Nieuwe Kerk,
Groningen den 16 Mei 1836.
De Archivaar der Provincie Groningen.
H. O. Feith.*

STADTS GLAS

Redmer Alma, Wim Barneveld, Simon Bijl,
Pieter Bootsma, Egge Knol, Kees van der Ploeg,
Taco Tel, Stef Tuinstra en Freerk J. Veldman

Opvattingen veranderen
De Nieuwe Kerk
1664 - 2014
kennis vermeerdert

Philip Elchers Groningen 2014

Colofon

De uitgave *De Nieuwe Kerk 1664-2014 – Opvattingen veranderen, kennis vermeerderd* verscheen in een eenmalige oplage van 500 exemplaren ter gelegenheid van het 350-jarige bestaan van het kerkgebouw op 7 juni 2014 bij Uitgeverij Philip Elchers te Groningen.

Bij de meeste illustraties is in het bijschrift de bron vermeld.

De afbeeldingen van de glas-in-loodramen van 1663 zijn ontleend aan de collectie RHC Groninger Archieven: 1536_3545, _3546, _3547, _3548, _3549, _3550, _3551, _3552 en van de eerste bladzijde van de beschrijving van de ramen 1536_2702.

Samenstelling en redactie – Pieter Bootsma

Tekstcorrectie – Jan-Ger Knot

Ontwerp, kleurcorrectie en productie – Ekkers & Paauw

i.s.m. Bas Ekkers en Meindert Spek

Drukwerk – Scholma Bedum

Bindwerk – Soesbeek Boekbinders

Groningen, september 2014

*De oplage telt 75 genummerde exemplaren.
Dit is nummer 52*

copyright © 2014 De afzonderlijke auteurs, fotografen, overige
rechthebbenden en Uitgeverij Philip Elchers te Groningen

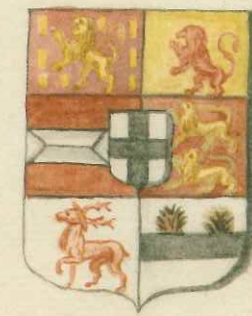
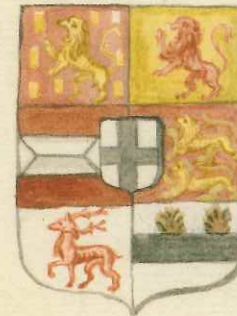
ISBN 978 90 5048 155 7

Van de Kerkmeeestersen van de Nieuwe Kerk.

Groningen den 16 Mei 1836.

De Archivaar van der Provincie Groningen.

H. O. Feith.

PRINSEN GLAS